

**О.В. КОВАЛЕНКО\***

*Інститут продовольчих ресурсів  
Національної академії аграрних наук України, м. Київ, Україна*

**Л.О. ЯЩЕНКО\*\***

*Інститут продовольчих ресурсів  
Національної академії аграрних наук України, м. Київ, Україна*

## Діагностика стану фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств

*В умовах швидкоплинних змін сучасного ринкового середовища сільськогосподарським підприємствам вкрай важливо вчасно реагувати на загрози їх фінансовій безпеці. За цих умов суттєве методологічне значення має економічна діагностика, що дає можливість пізнавати економічні проблеми та інтерпретувати результати діяльності підприємств, які мають певні відхилення від норми або потрібного для підприємства стану. Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних і практичних аспектів діагностики стану фінансової безпеки підприємств. Мета статті – на основі запропонованого методичного підходу здійснити діагностику стану фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств та обґрунтувати пропозиції щодо її удосконалення. Методологічною основою діагностики, що застосована в дослідженні, стали: методи теоретичних узагальнень, фінансовий аналіз, метод бальної оцінки, аналіз динаміки і структури, лінійне програмування. Розкрито завдання та напрями управління вітчизняними аграрними підприємствами з акцентом на захист їх фінансових інтересів – забезпечення ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, автономії та ін. Запропоновано систему показників для діагностики фінансової безпеки аграрних підприємств, класифікованих за розміром чистого доходу, обґрунтовано основні структурні елементи механізму управління нею. За результатами проведеної діагностики виявлено, що стан фінансової безпеки великих підприємств за 2018-2019 роки погіршився і це негативно відобразилося на їх платоспроможності. Натомість стан фінансової безпеки малих і середніх підприємств – покращився. Виходячи з досвіду розвинених країн, обґрунтовано пропозиції щодо інструментів державної політики сприяння фінансовій безпеці сільськогосподарських підприємств.*

**Ключові слова:** фінансова безпека, власні та позикові кошти, державна політика, діагностика, джерела фінансування, сільськогосподарські підприємства.

DOI [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2021-1\(91\)-52-60](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2021-1(91)-52-60)

---

\* **Коваленко Ольга Володимирівна**, заступник завідувача відділу економічних досліджень, інноваційного провайдингу та зовнішніх зв'язків Інституту продовольчих ресурсів Національної академії аграрних наук України (м. Київ), доктор економічних наук, старший науковий співробітник.

ORCID 0000-0001-8364-3316

\*\* **Ященко Людмила Олександрівна**, старший науковий співробітник відділу економічних досліджень, інноваційного провайдингу та зовнішніх зв'язків Інституту продовольчих ресурсів Національної академії аграрних наук України (м. Київ), кандидат економічних наук, старший науковий співробітник.

ORCID 0000-0002-4893-8191

## Diagnosics of the State of Agricultural Enterprises Financial Security

*In the conditions of rapid changes in the modern market environment, it is extremely important for agricultural enterprises to respond in a timely manner to threats to their financial security. Therefore, economic diagnostics is of significant methodological importance, and makes it possible to learn about economic problems and interpret the results of enterprises activity that have certain deviations from the norm or the state required for the enterprise. The subject of the study is a set of theoretical, methodological and practical aspects of diagnosing the state of financial security of enterprises. The purpose of the article is to diagnose the state of financial security of agricultural enterprises on the basis of the proposed methodological approach and to substantiate proposals for its improvement. The methodological basis of the diagnostics used in the study was: methods of theoretical generalizations, financial analysis, scoring method, analysis of dynamics and structure, linear programming. The article reveals the tasks and areas of management of Ukrainian agricultural enterprises with an emphasis on the protection of their specific financial interests – ensuring liquidity, solvency, financial stability, autonomy and others. For research purposes all Ukrainian agricultural enterprises were classified on the size of the net income. The system of indicators for diagnostics of financial security of the agricultural enterprises was offered. The basic structural elements of the mechanism of financial security management were substantiated. According to the diagnosis results, it was found that the state of financial security of large enterprises in 2018-2019 has deteriorated and it has had a negative impact on their solvency. Instead, the financial security of small and medium-sized enterprises has improved. Based on the experience of developed countries, proposals for public policy instruments to promote financial security of agricultural enterprises were proposed.*

**Keywords:** financial security, own and borrowed funds, state policy, diagnostics, sources of financing, agricultural enterprises.

**Постановка проблеми.** Фінансова стійкість і платоспроможність більшості сільськогосподарських підприємств впродовж минулого десятиліття залежали від раціонально організованого управління власними та позиковими коштами. Водночас висока вартість залучених фінансових ресурсів у господарську діяльність, а також низький рівень інвестиційної активності сільгоспвиробників, негативно впливали на формування чистого прибутку, призводили до постійних коливань рентабельності операційної діяльності (від 11,7 до 43,0 %). Тому однією із важливих умов стійкого зростання сільськогосподарських підприємств та формування високих кінцевих результатів їх діяльності є наявність ефективної системи фінансової безпеки, для забезпечення якої необхідна розробка та реалізація комплексу заходів із захисту їх фінансових інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз. Важливість забезпечення фінансової безпеки підприємств в аграрній сфері також пов'язана з необхідністю вирішення продовольчої безпеки країни, тому є стратегічним напрямом економічної політики держави.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідженню питання діагностики та забезпечення фінансової безпеки підприємств присвячено багато

напрацювань українських вчених, серед яких слід виділити роботи І.О. Бланка [1], М.М. Єрмошенка, К.С. Горячева [2], О.С. Журавка, Є.К. Бондаренко [3], Н.Ю. Подольчак [4], О.Е. Пономаренко [5]. При цьому, зауважимо, що не існує єдиного підходу як до визначення поняття «фінансова безпека», так й до методів її оцінки. Зокрема аналіз стану фінансової безпеки підприємств, представлений в публікаціях, здійснюється в кількох напрямках: як складова економічної безпеки; на основі визначення інтегрального показника (за фінансовими коефіцієнтами або структурними елементами); на основі визначення загального стану фінансової діяльності підприємства. Питання ж фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств нині є недостатньо вивченими і потребують розширення знань у цій сфері.

**Мета статті** – на основі запропонованого методичного підходу здійснити діагностику стану фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств та обґрунтувати пропозиції щодо її удосконалення.

**Методологія дослідження.** В даний час розробка сучасного теоретико-методологічного підходу до діагностики стану підприємств, у тому числі до оцінки фінансової безпеки з метою її оптимального

регулювання, є актуальним науково-практичним завданням зважаючи на те, що організація управління є інтенсивним і некапіталомістким напрямком розвитку бізнесу.

В перекладі з грецького «diagnostics» означає «здатність розпізнавати». Необхідно відзначити, що поняття діагностики давно застосовується дослідниками і практиками за аналогією з діагностикою стану живих організмів. Спочатку воно сформувалося в медицині як спосіб оцінки фізіологічного стану суб'єкта. Пізніше стало широко використовуватися в інженерних науках і техніці для оцінки справності різних пристроїв і пошуку дефектів, що виникають в процесі їх виготовлення та експлуатації. На думку вітчизняних і зарубіжних економістів, використання цієї аналогії, а також термінів «фінансове здоров'я» (financial health) і «діагностика стану» є цілком доречним. При цьому діагностика за своїм змістом ширше поняття фінансового аналізу. Вона включає не тільки оцінку стану і результатів роботи підприємства з метою виявлення вузьких місць і вироблення заходів щодо підвищення ефективності основної діяльності, але й передбачає здійснення безперервного моніторингу різних складових бізнес-процесу, якості організації та ефективності функціонування яких безпосередньо впливає на фінансові результати [6–9].

У межах фінансово-економічних досліджень на мікрорівні в якості суб'єкта, що діагностується, розглядається підприємство, в якому спостерігаються певні відхилення від норми або необхідного стану [7] (під необхідним, станом будемо розуміти такий стан об'єкта дослідження, що визначається ліквідністю, платоспроможністю, фінансовою стійкістю, рівнем рентабельності тощо, які досягаються підприємством у процесі обігу наявних фінансово-економічних ресурсів).

Для діагностики стану фінансової безпеки у дослідженні застосовано: методи теоретичних узагальнень – для обґрунтування методичних аспектів фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств; аналіз динаміки та структури – для визначення напрямів управління фінансовою безпекою підприємств; метод бальної оцінки – для обґрунтування стану фінансової безпеки; фінансовий аналіз – з метою визначення найбільш вигідної для агропідприємств кредитної ставки; лівійне програмування – для встановлення оптимального співвідношення власних та позикових коштів.

**Виклад основного матеріалу.** Фінансова безпека є категорією, що відображає захищеність суб'єктів господарювання від різноспрямованих негативних впливів, а також спроможність швидко усувати загрози та пристосуватися до існуючих умов.

Забезпечення належного рівня фінансової безпеки підприємства являє собою систему принципів і методів обґрунтування та реалізації управлінських рішень, пов'язаних із забезпеченням захисту його пріоритетних фінансових інтересів від зовнішніх і внутрішніх негативних впливів [1].

У межах системи фінансової безпеки підприємства напрями управління нею конкретизуються в розрізі окремих завдань:

- забезпечення зростання чистого прибутку;
- формування необхідного обсягу фінансових ресурсів з внутрішніх і зовнішніх джерел;
- забезпечення достатньої фінансової стійкості і платоспроможності;
- забезпечення необхідного обсягу та рівня ефективності інвестицій;
- забезпечення мінімізації фінансових ризиків;
- забезпечення своєчасного впровадження в практику фінансової діяльності підприємств сучасних інструментів, технологій і організаційних систем управління;
- забезпечення швидкого і ефективного виходу підприємства з фінансової кризи.

Економічна діагностика передбачає визначення суті та особливостей проблем підприємства на основі моніторингу специфічних показників, застосовуючи певний набір структурних елементів її проведення. З'ясовано, що основними елементами механізму управління фінансовою безпекою є:

1. *Система державного нормативно-правового регулювання.* Ця система має багаторівневий характер, який визначається повноваженнями окремих державних органів, пріоритетами прийнятих ними нормативних актів щодо: порядку формування інформаційної бази управління фінансовою діяльністю підприємств; грошового обігу та форм розрахунків; регулювання кредитних, валютних та інвестиційних операцій; порядку і форм санації підприємств; процедур банкрутства та ліквідації підприємств тощо. Нині ця система потребує удосконалення та подальшого розвитку.

2. *Ринковий механізм регулювання фінансової безпеки.* Цей механізм формується насамперед у сфері фінансового ринку в розрізі окремих його видів і сегментів. Попит і пропозиція на фінансовому ринку формують рівень цін (ставки відсотка) і котирувань за окремими фінансовими інструментами, визначають доступність кредитних ресурсів в національній та іноземній валютах, виявляють середню норму прибутковості капіталу, визначають систему ліквідності окремих фондових і грошових інструментів, що використовуються підприємствами в процесі забезпечення фінансової безпеки. У міру поглиблення ринкових відносин роль ринкового механізму регулювання фінансової безпеки підприємств буде зростати.

3. *Внутрішній механізм управління фінансовою безпекою.* Система цього механізму формується в межах самого підприємства, відповідно регламентуючи методичні підходи щодо розробки управлінських рішень у сфері забезпечення його фінансової безпеки. Основу формування механізму становить фінансова філософія підприємства. У процесі формування системи управління фінансовою безпекою такі механізми визначаються в розрізі окремих пріоритетних фінансових інтересів, які потребують захисту від різних загроз.

4. Система методів управління фінансовою безпекою підприємств. Вона складається з наступних основних способів і прийомів, за допомогою яких обґрунтовуються і контролюються конкретні управлінські рішення в різних сферах фінансової безпеки підприємства: метод техніко-економічних розрахунків; балансовий метод; економіко-статистичні та економіко-математичні методи; методи експертних оцінок; методи дисконтування та нарощення вартості; методи амортизації активів; інші фінансові методи.

5. Система інструментів управління фінансовою безпекою підприємств складається з контрактних зобов'язань, що забезпечують механізм реалізації окремих управлінських рішень в сфері фінансової безпеки, які фіксують фінансові відносини підприємства з іншими економічними об'єктами: платіжні інструменти (платіжні доручення, чеки, акредитиви та ін.); кредитні інструменти (договори про кредитування, векселі та ін.); депозитні інструменти (депозитні договори, депозитні сертифікати та ін.); інструменти інвестування (акції, інвестиційні сертифікати тощо); інструменти страхування (страховий договір, страховий поліс і т.п.); інші види фінансових інструментів.

Як і будь-яка управлінська система, фінансова безпека передбачає наявність об'єктів управління,

якими є підприємства, та необхідність їх класифікації за окремими ознаками:

- за формами власності: державні та недержавні;
- за організаційно-правовими формами діяльності: приватні, партнерські, корпоративні;
- за галузевими ознаками: види підприємств у відповідності до діючого класифікатора галузей і видів діяльності;
- за розміром власного капіталу: малі, середні і великі підприємства;
- за монопольним станом на ринку: природні монополісти, монопольні підприємства за часткою реалізації своєї продукції на відповідному ринку.

Нині в аграрному секторі України переважає недержавна форма власності. Більшість сучасних сільськогосподарських підприємств вже пристосувалися до господарської діяльності в умовах перехідної економіки, звикли оперативно реагувати на зміни кон'юнктури товарного та фінансового ринків, тому інтенсивність їх грошових потоків значно вища, а форми диверсифікації фінансової діяльності значно різноманітніші, ніж в державних підприємствах. Динаміку зміни кількості суб'єктів господарювання за видом економічної діяльності «Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ним послуг» узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

**Кількість суб'єктів господарювання за окремими класифікаційними ознаками та видом економічної діяльності «Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ним послуг», одиниць**

Показник	Рік						2018 до 2010, %
	2010	2014	2015	2016	2017	2018	
Усього	72697	67967	70721	66837	69536	69596	95,7
у тому числі:							
– підприємства, %	63,1	60,8	59,0	60,3	65,4	66,2	–
– фізичні особи-підприємці, %	36,9	39,2	41,0	39,7	34,4	33,8	–
з них:							
Фермерські господарства (юридичні особи)	45070	44778	43137	43743	44409	45035	99,9
Кооперативи сільськогосподарські виробничі (юридичні особи)	1297	1137	1009	998	997	996	76,8
Кооперативи сільськогосподарські обслуговуючі (юридичні особи)	808	1006	899	949	1017	1073	132,8
Суб'єкти господарювання за розміром власного капіталу:							
– суб'єкти великого підприємництва	13	28	29	20	18	23	176,9
– суб'єкти середнього підприємництва	3078	2532	2202	2176	2073	1988	64,6
– суб'єкти малого підприємництва	69606	65407	68490	64641	67445	67585	97,1
– з них суб'єкти мікропідприємництва	65529	59295	63790	59863	62484	62505	95,4

Джерело: дані Держстату України [11].

Варто відзначити, що за 2010-2018 роки загальна кількість суб'єктів господарювання в сільському господарстві зменшилася на 4,3 %. Найбільшого скорочення зазнала кількість суб'єктів середнього підприємництва (на 35,4 %), скоротилася також кількість суб'єктів малого підприємництва (на 23,9 %) та кількість сільськогосподарських виробничих кооперативів (на 23,2 %). Водночас значно зросла кількість великих підприємств (в 1,7

раза) та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (на 32,8 %).

Порівняння окремих показників розвитку сільського господарства України та Євросоюзу, які певною мірою стосуються фінансової безпеки підприємств, вказує на деякі відмінності:

- в країнах ЄС господарства з площею понад 100 га становлять 2,7 %, в той час як в Україні цей показник становить 97,4 %;

– частка сільського господарства у ВВП ЄС становить 1,6 %, частка зайнятого населення – 4,37 % від загальної кількості зайнятих [12]. В Україні ці показники становлять 12 і 6,7 % відповідно [11].

Враховуючи те, що вітчизняні сільськогосподарські підприємства надто різноманітні та їхні економічні характеристики не завжди коректно порівнювати з характеристиками інших країн, а

також те, що основною цільовою установкою діагностики стану фінансової безпеки є оцінка і виявлення резервів стабілізації їх діяльності, поліпшення й зростання, в дослідженні автори вважають за доцільне використати показники платоспроможності та структури джерел формування капіталу (табл. 2).

Таблиця 2

## Система показників діагностики стану фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств

№	Показник	Формула розрахунку	Нормативне значення (оптимальна динаміка)
1	Коефіцієнт загальної ліквідності	Оборотні активи/ Поточні зобов'язання	$\geq 1,5$
2	Коефіцієнт автономії	Власний капітал/Валюта балансу	$\geq 0,5$
3	Коефіцієнт фінансової стійкості	Власний капітал / Позиковий капітал	$\geq 1$
4	Коефіцієнт довгострокових зобов'язань	Довгострокові зобов'язання/ Позиковий капітал	Підвищення
5	Коефіцієнт поточних зобов'язань	Поточні зобов'язання/ Позиковий капітал	Зниження

Джерело: узагальнено авторами за [10].

Найбільш комплексним показником оцінювання фінансового стану сільськогосподарських підприємств є коефіцієнт загальної ліквідності. Цей показник визначає достатність ресурсів оборотних активів для погашення поточних зобов'язань [1; 10].

Стійкість фінансового стану підприємств значною мірою залежить від оптимального співвідношення власних і позикових коштів. До показників, що характеризують раціональність структури джерел формування капіталу, віднесено такі коефіцієнти: автономії; фінансової стійкості; довгострокових зобов'язань; поточних зобов'язань.

Коефіцієнт автономії характеризує частку власного капіталу в загальній вартості капіталу підприємства. Якщо його значення більше або дорівнює 0,5, то кредитний ризик є мінімальним, оскільки в цьому випадку підприємство може всі свої зобов'язання покрити за рахунок власних джерел фінансування. Чим вище значення коефіцієнта автономії, тим більш фінансово стійким і незалежним від зовнішніх кредиторів є підприємство.

Коефіцієнт фінансової стійкості визначає скільки власних коштів підприємство використовує на 1 грн позикового капіталу. Чим вище його значення за 1, тим нижчий ризик вкладення капіталу в це підприємство.

Коефіцієнти довгострокових і поточних зобов'язань надають можливість встановлювати, на скільки підприємство залежить від цих позикових фінансових ресурсів.

Для діагностики стану фінансової безпеки в дослідженні застосовано бальну оцінку. Бали для обраних показників встановлюються шляхом порівняння з нормативними значеннями коефіцієнтів. Якщо значення коефіцієнту дорівнює або вище за

нормативне, то показнику присвоюється 1 бал; в інших випадках – 0 балів. Бальна оцінка для коефіцієнтів довгострокових і поточних зобов'язань визначається за їх напрямом динаміки. Якщо коефіцієнт довгострокових зобов'язань зростає, а коефіцієнт поточних зобов'язань знижується відносно попереднього року, то показнику присвоюється 1 бал; в інших випадках – 0 балів.

Коли загальна сума балів дорівнює 5, то стан фінансової безпеки вважається задовільним; якщо вона знаходиться в межах від 3 до 4 – посереднім; якщо вона нижча за 2 – незадовільним.

Результати діагностики стану фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств за бальною оцінкою узагальнено в табл. 3.

Встановлено, що стан фінансової безпеки великих підприємств за 2018-2019 роки погіршився, опустившись із задовільного (5 балів) до посереднього (4 бали) стану, середніх підприємств – покращився, піднявшись з посереднього (3 бали) до задовільного (5 балів) стану, малих підприємств – піднявся з незадовільного (2 бали) до посереднього (3 бали) стану.

Про погіршення стану фінансової безпеки великих підприємств свідчить зменшення коефіцієнта загальної ліквідності, який у 2019 році знизився з 1,5 до 1,3 і став меншим за нормативне значення, що вказує на падіння платоспроможності. Стан фінансової безпеки малих підприємств також зазнав змін – коефіцієнти автономії та фінансової стійкості свідчать про зростання фінансової залежності від кредиторів та підвищення ризику при вкладанні фінансових ресурсів у позикові кошти.

**Результати діагностики стану фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств  
за бальною оцінкою**

№	Показник	2017	2018	2019	2018/ 2017	2019/ 2018
<b>Великі підприємства</b>						
1.1	Коефіцієнт загальної ліквідності	1,40	1,50	1,31	0,10	-0,19
1.2	Коефіцієнт автономії	0,43	0,59	0,56	0,16	-0,03
1.3	Коефіцієнт фінансової стійкості	0,75	1,44	1,25	0,69	-0,19
1.4	Коефіцієнт довгострокових зобов'язань	0,06	0,14	0,20	0,08	0,06
1.5	Коефіцієнт поточних зобов'язань	0,94	0,86	0,80	-0,08	-0,06
1.6	Бальна оцінка рівня фінансової безпеки	-	5	4	-	-1
<b>Середні підприємства</b>						
2.1	Коефіцієнт загальної ліквідності	1,68	1,70	1,63	0,02	-0,07
2.2	Коефіцієнт автономії	0,50	0,54	0,54	0,04	0,00
2.3	Коефіцієнт фінансової стійкості	1,02	1,16	1,15	0,14	-0,01
2.4	Коефіцієнт довгострокових зобов'язань	0,18	0,15	0,16	-0,03	0,01
2.5	Коефіцієнт поточних зобов'язань	0,82	0,85	0,84	0,03	-0,01
2.6	Бальна оцінка рівня фінансової безпеки	-	3	5	-	2
<b>Малі підприємства</b>						
3.1	Коефіцієнт загальної ліквідності	1,45	1,45	1,54	0,00	0,09
3.2	Коефіцієнт автономії	0,47	0,41	0,46	-0,06	0,05
3.3	Коефіцієнт фінансової стійкості	0,89	0,70	0,84	-0,19	0,14
3.4	Коефіцієнт довгострокових зобов'язань	0,10	0,18	0,20	0,08	0,02
3.5	Коефіцієнт поточних зобов'язань	0,90	0,82	0,80	-0,08	-0,02
3.6	Бальна оцінка рівня фінансової безпеки	-	2	3	-	1

Джерело: розрахунки авторів на основі даних Держстату [11].

Стійкість фінансового стану сільськогосподарських підприємств може бути відновлена шляхом: прискорення оборотності оборотних активів; утримання залишків запасів відповідно до визначених нормативів, реалізації товарно-матеріальних цінностей, які не використовуються у діяльності; збільшення власних оборотних коштів за рахунок прибуткової господарської діяльності; оптимізації структури фінансових ресурсів, тобто власних та залучених коштів; належної державної підтримки.

Одним із вагомих засобів покращення фінансової безпеки підприємства є державна підтримка. Для прикладу, механізм державної підтримки сільськогосподарських підприємств розвинених країн передбачає: нагромадження бюджетних ресурсів з усіх сфер економіки через податкове навантаження; встановлення урядом внутрішньодержавних цінових порогів для продукції, виробництво якої слід підтримати; передавання частини нагромаджених ресурсів певній кількості агровиробників, економічний успіх яких значною мірою залежить від цієї підтримки. Такий підхід до розподілу нагромаджених ресурсів у соціально- й економічно розвинених державах забезпечує ефективний розвиток аграрного сектора економіки, сільських територій, збереження звичаїв, традицій.

У різних країнах бюджетні асигнування становлять різну величину підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Наприклад, у США в розрахунку на 1 га ріллі щорічно виділяється до 400 дол. США, натомість в Україні – менше 7 дол., тобто у 55 разів менше [13]. Ключовими проблемами функціонування сільськогосподарських підприємств в Україні залишаються: відносно слабка інвестиційна активність; значно прострочена кредиторська заборгованість; неналежне забезпечення основними засобами.

У розвинених економіках державна підтримка здійснюється в різних формах: надання фінансових ресурсів аграріям як наповнення їх доходів (пряма підтримка); оплата частини витрат агровиробників (субсидування виробничих витрат) здебільшого на модернізацію техніки й технологій. Такі заходи підтримки здатні впливати на очікуваний результати одночасно в трьох напрямках: ефективність сільськогосподарських підприємств; споживчий попит; добробут суспільства [14].

В Україні динаміка провадження бюджетної податкової політики демонструє відсутність системності державної підтримки, яка в сільському господарстві складається з видатків загального та

спеціального фонду, спеціальних режимів оподаткування ПДВ, віднесення частки аграріїв до окремої – четвертої групи оподаткування.

За даними Держстату України частка надходжень до бюджету (податків) від «Сільського, лісового та рибного господарства» в структурі валового внутрішнього продукту в 2018 році становила 4,2 %, а частка в структурі державних субсидій усіх галузей економіки – 11,1 %.

Державне фінансування сільськогосподарських виробників в Україні здійснюється за програмами підтримки розвитку АПК, які щороку змінюються. Наприклад, у 2018 році видатки були передбачені на такі програми: «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» – 266,0 млн грн; «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств» – 210,0 млн грн; «Державна підтримка розвитку, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними» – 400,0 млн грн; «Державна підтримка галузі тваринництва» – 2401,0 млн грн; «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» – 955,0 млн гривень. Проте закладені в бюджет кошти використовуються не повністю. Так, у 2018 році на виконання зазначених програм розвитку було спрямовано 3505 млн грн замість 4232. У 2019 році сільськогосподарськими виробниками було використано 4,34 млрд грн державної підтримки (або 73 % від запланованих). Загалом державною підтримкою скористалося 1667 суб'єктів господарювання та 230925 фізичних осіб, близько 10 тис. фермерів та 2 сільгоспкооперативи [15].

Нині не повною мірою реалізовано у структурі видатків державної підтримки аграріїв такий механізм, як здешевлення кредитів. Водночас фінансові видатки з бюджету не демонструють чіткої кореляції між цим показником і валовою продукцією сільськогосподарських підприємств, яка за 2016-2019 рр. зросла лише на 25 %. Це відбувається з урахуванням тих обставин, що понад 80 % бюджетних асигнувань в аграрному секторі отримують власне юридичні особи.

У 2020 році за програмою «Здешевлення кредитів» Урядом виділено 1,5 млрд грн. Це надає доступ сільгоспвиробникам до пільгових кредитів та знижує їх вартість до 5 %. Кредити виділяються на придбання землі, поточні та капітальні інвестиції, розвиток тваринництва. Для оптимізації програми підтримки та забезпечення прозорості запроваджено такі умови: обмеження за кредитами – до 15 млн грн на одного суб'єкта в тваринництві, до 5 млн грн – на одного суб'єкта при придбанні землі та інших ресурсів; один клієнт може отримати кредит лише в одному уповноваженому банку; компенсація не надаватиметься учасникам програми «Доступні кредити 5, 7, 9 %» [16].

Вважаємо, що для визначення кредитної ставки для сільськогосподарських підприємств слід підходити диференційовано залежно від розміру підприємства. Найменшу кредитну ставку слід встановити для малих підприємств, за нашими

розрахунками економічно обґрунтований її рівень не повинен перевищувати 8 % (методологія дослідження представлена в попередніх публікаціях [17; 18]).

Щодо частки залучення позикових коштів сільськогосподарськими підприємствами, то в спеціальній літературі існують різні думки. Більшість спеціалістів вважають, що підприємство, яке має значну частку власного капіталу, має більше шансів отримати кредитні ресурси. Проте, наприклад, японські компанії не відмовляються від вагомих часток позикового капіталу (до 80 %). Це свідчить про високий рівень довіри до підприємств з боку банків, а отже, і про їх фінансову надійність.

Додаткове залучення позикового капіталу дозволяє суттєво розширити обсяг господарської діяльності підприємства та забезпечити більш ефективне використання власного капіталу. Так, в умовах підвищення рівня інфляції підприємство може отримати додаткову вигоду від використання позикового капіталу, оскільки повернення боргу здійснюватиметься грошима з меншою купівельною спроможністю. Водночас залучення позикового капіталу має й певні небезпеки для підприємства, головна з яких – ризик зниження фінансової стійкості та платоспроможності. У зв'язку з цим, набуває актуальності обґрунтування оптимального співвідношення власних та позикових коштів для сільськогосподарських підприємств. На основі оптимізації джерел фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств за допомогою лінійного програмування (методологія дослідження представлена в попередніх публікаціях [17; 18]) визначено, що економічно обґрунтоване співвідношення власних та позикових коштів становить 46,6 % : 53,4 %, оскільки за нього досягаються найкращі показники чистого прибутку.

**Висновки.** В результаті проведених досліджень з'ясовано, що за 2018-2019 роки малі і середні сільськогосподарські підприємства покращили стан своєї фінансової безпеки, а на великих підприємствах її стан погіршився, опустившись із задовільного до посереднього, що негативно відобразилося на платоспроможності.

Зростання обсягів державної підтримки агропідприємств як важливої передумови фінансової безпеки, за останні роки не вплинуло ні на бажане підвищення ефективності діяльності сільгоспвиробників, ні на зростання їх конкурентоспроможності. Крім того, середовище функціонування агропідприємств не набуло очікуваної інвестиційної привабливості як для іноземного, так і для внутрішнього інвестора. Тому механізми державної підтримки потребують удосконалення. Вони повинні стимулювати розвиток конкуренції, інших ринкових механізмів, бути спрямованими на досягнення конкретних цілей і призначені для відповідної цільової групи отримувачів бюджетних коштів під економічно обґрунтовані кредитні ставки (наприклад, для малих підприємств на рівні не вищому за 8 %).

Не менш важливим заходом забезпечення високого рівня фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств є оптимізація структури джерел формування капіталу. За допомогою лінійного програмування визначено, що економічно обґрунтоване співвідношення власних і позикових коштів має становити 46,6 % : 53,4 %, що надасть можливість підприємствам отримувати найвищі показники чистого прибутку.

#### 4 Список використаних джерел

1. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. 784 с.
2. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : монографія. К. : Національна академія управління, 2010. 232 с.
3. Журавка О. С., Бондаренко Є. К. Теоретичні аспекти формування системи фінансової безпеки підприємства. *Інноваційна економіка*. 2012. № 4. С. 234-237.
4. Подольчак Н. Ю., Карковська В. Я. Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки : навч. посіб. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. 268 с.
5. Пономаренко О. Е. Теоретичні аспекти фінансової безпеки підприємств. *Економіка розвитку*. 2010. № 1(53). С. 77-80. URL: [http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/e101\\_53/e101pono.pdf](http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/e101_53/e101pono.pdf)
6. Докієнко Л. М. Концептуальні підходи до комплексної діагностики фінансової стійкості підприємства. *Підприємництво та інновації*. 2020. Вип. 14. URL: <http://ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/362/354>
7. Городня Т. А., Петрівський В. Б. Комплексна діагностика результативності підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 11. URL: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/64.pdf>
8. Мизюн В., Султанов А. Діагностика підприємства як інструмент прийняття рішень. *Аудит и финансовый анализ*. 2010. № 1. URL: [https://www.cfin.ru/management/finance/cost/intel\\_diagn.shtml](https://www.cfin.ru/management/finance/cost/intel_diagn.shtml)
9. Коваленко В. В. Науково-методичні підходи до діагностики фінансового стану банків. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. URL: [http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/8\\_2020/8.pdf](http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/8_2020/8.pdf)
10. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз : навч. посіб. К. : Знання, 2012. 815 с.
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Національні рахунки. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
12. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. URL: <https://data.worldbank.org/indicator>
13. Михайлушкін П. В., Баранніков А. А. Досвід зарубіжних країн у державній підтримці та регулюванні АПК. *Науковий журнал КубГАУ*. 2013. № 93. С. 1217-1230.

14. Сидоренко В. В., Інюкін А. Ф., Гаспарян Б. А. Державне регулювання аграрного сектору економіки. *Міжнародний сільськогосподарський журнал*. 2016. № 1. С. 16-18.

15. Стан фінансування АПК у 2018 році. 2019. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/finansovopolitika/finansuvannya-z-derzhavnogo-byudzhetu/stan-finsuvannya-ark-u-2018-roci>

16. Державна підтримка для аграріїв. 2020. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/694-derjpidtrimka-agrariyiv-2020-krediti-tvarinnitstvo-fermerstvo-tehnika-sadivnitstvo>

17. Коваленко О. В., Ященко Л. О. Оцінка стану та забезпечення фінансової стабільності інноваційно-інвестиційного розвитку харчової промисловості. *Продовольчі ресурси*. 2019. № 13. С. 237-247.

18. Лупенко Ю. О., Коваленко О. В., Ященко Л. О. Забезпечення фінансовими ресурсами аграрних підприємств. *Продовольчі ресурси*. 2020. № 15. С. 219-237.

#### 4 References

1. Blank, I. A. (2004). *Upravlenye finansovoi bezopasnostiu predpriyatia* [Enterprise financial security management]. Kiev: Elha, Nika-Tsentr [in Russian].
2. Yermoshenko, M. M., Horiacheva, K. S. (2010). *Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemstvo* [The financial component of economic security: the state and the enterprise]. Kyiv: Natsionalna akademiia upravlinnia [in Ukrainian].
3. Zhuravka, O. S., Bondarenko, Ye. K. (2012). *Teoretychni aspekty formuvannia systemy finansovoi bezpeky pidpriemstva* [Theoretical aspects of the formation of the financial security of the enterprise]. *Innovatsiina ekonomika* [Innovative economy], (4), 234-237 [in Ukrainian].
4. Podolchak, N. Iu., Karkovska, V. Ia. (2014). *Orhanizatsiia ta upravlinnia systemoiu finansovo-ekonomichnoi bezpeky* [Organization and management of the system of financial and economic security]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
5. Ponomarenko, O. E. (2010). *Teoretychni aspekty finansovoi bezpeky pidpriemstv* [Theoretical aspects of financial security of enterprises]. *Ekonomika rozvytku* [Development economics], 1(53), 77-80. Retrieved from [http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/e101\\_53/e101pono.pdf](http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/e101_53/e101pono.pdf) [in Ukrainian].
6. Dokienko, L. M. (2020). *Kontseptualni pidkhody do kompleksnoi diahnostryky finansovoi stiikosti pidpriemstva* [Conceptual approaches to complex diagnostics of financial stability of the enterprise]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii* [Entrepreneurship and innovation], (14). Retrieved from <http://ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/362/354> [in Ukrainian].
7. Horodnia, T. A., Petrivskiy, V. B. (2016). *Kompleksna diahnostryka rezultatyvnosti pidpriemstva* [Comprehensive diagnostics of enterprise efficiency]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky* [Global and national economic problems], (11). Retrieved from

<http://global-national.in.ua/archive/11-2016/64.pdf>  
[in Ukrainian].

8. Myziun, V., Sultanov, A. (2010). Dyahnostyka predpriyatiya kak ynstrument pryniatyia reshenyi [Enterprise diagnostics as a decision-making tool]. *Audyt y finansovii analiz* [Audit and financial analysis], (1). Retrieved from [https://www.cfin.ru/management/finance/cost/intel\\_diagn.shtml](https://www.cfin.ru/management/finance/cost/intel_diagn.shtml) [in Russian].

9. Kovalenko, V. V. (2020). Naukovo-metodychni pidkhody do diahnostyky finansovoho stanu bankiv [Scientific and methodological approaches to diagnosing the financial condition of banks]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy], (8). Retrieved from [http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8\\_2020/8.pdf](http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/8.pdf) [in Ukrainian].

10. Tiutiunnyk, Yu. M. (2012). *Finansovyi analiz* [Financial analysis]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

11. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Natsionalni rakhunky [Official site of the State Statistics Service of Ukraine. National accounts]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

12. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files (2020). Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator>

13. Mykhailushkin, P. V., Barannikov, A. A. (2013). Dosvid zarubizhnykh krain u derzhavnii pidtrymtsi ta rehuliuvani APK [Experience of foreign countries in state support and regulation of agro-industrial complex]. *Naukovyi zhurnal KubHAU* [Scientific journal KubHAU], (93), 1217–1230 [in Ukrainian].

14. Sydorenko, V. V., Iniukin, A. F., Hasparian, B. A. (2016). Derzhavne rehuliu-vannia ahrarnoho sektoru ekonomiky [State regulation of the agricultural sector of the economy]. *Mizhnarodnyi silskohospodarskyi zhurnal* [International Agricultural Journal], (1), 16-18 [in Ukrainian].

15. Stan finansuvannia APK u 2018 rotsi [The state of financing of the agro-industrial complex in 2018]. Retrieved from <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/finansova-politika/finansuvannya-z-derzhavnogo-byudzhetu/stan-finansuvannya-apk-u-2018-roci> [in Ukrainian].

16. Derzhavna pidtrymka dlia ahrariiv 2020 [State support for farmers in 2020]. Retrieved from <https://agropolit.com/spetsproekty/694-derjpidtrimka-agrariyiv-2020-krediti-tvarinnitstvo-fermerstvo-tehnika-sadivnitstvo> [in Ukrainian].

17. Kovalenko, O. V., Yashchenko, L. O. (2019). Otsinka stanu ta zabezpechennia finansovoi stabilnosti innovatsiino-investytsiinoho rozvytku kharchovoi promyslovosti [Assessment of the state and ensuring financial stability of innovation and investment development of the food industry]. *Prodovolchi resursy* [Food resources], (13), 237-247 [in Ukrainian].

18. Lupenko, Yu. O., Kovalenko, O. V., Yashchenko, L. O. (2020). Zabezpechennia finansovymy resursamy ahrarnykh pidpriemstv [Providing financial resources to agricultural enterprises]. *Prodovolchi resursy* [Food resources], (15), 219-237 [in Ukrainian].